

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ В ПАРАМЕТРАХ ТА ІНДИКАТОРАХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

L. Bogush,

Ph.D. in Economics, Senior Researcher, Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

QUALITY OF LIFE IN THE PARAMETERS AND INDICATORS OF SOCIAL PROCESSES

Обґрунтовано підходи щодо дослідження якості життя населення, її параметрів і факторів за прийнятими градаціями рівня життя; узагальнено методологію комплексних і компонентних оцінок якості життя, зокрема за результатами функціонування соціальної сфери.

Approaches to research quality of life, its parameters and factors by the adopted gradations of living are proved; methodology of complex and component ratings of quality of life, particularly as a result of social sphere functioning, is summarized.

Ключові слова: якість життя, рівень життя, соціальні процеси, соціальна сфера, соціальні стандарти і гарантії.

Key words: quality of life, standard of living, social processes, social sphere, social standards and guarantees.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Якість життєдіяльності соціуму, поряд з ефективністю її сфер, видів та форм, є базовими проблемами соціально-економічних досліджень, узагальнюючи характеристики інституціональної структури, ресурсозабезпечення і механізмів суспільного розвитку, його рівня, результативності й сталості. Потреба у визначенні змісту та оцінці якості життя населення актуалізується в індустріальних, неоіндустріальних та постіндустріальних економіках з кардинальним підвищенням ролі в усталенні економічного зростання факторів кваліфікації та реалізації творчого потенціалу населення, а відтак — із капіталізацією елементів соціогуманітарного потенціалу, що зумовлюють культурний прогрес та суспільну злагоду як запоруку стабільності макросоціальної системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зважаючи на значущість у проблематиці економічного зростання й усталення суспільного розвитку, якість життя широко досліджується вітчизняними і зарубіжними фахівцями як:

а) окрема категорія, що потребує:

— моніторингу, комплексних і компонентних оцінок (наприклад, на основі аналізу найважливіших індикаторів або систем показників, згрупованих у індикативні модулі), представляючи собою інтегровану характеристику життя індивідів та суспільства в цілому, що розкриває критерії життєдіяльності, умови життєзабезпечення та життєздатності, в тому числі інституціональні, в контексті наявної системи цінностей, цілей і стандартів [1—4];

— стандартизації і вдосконалення низки складових та факторів-генераторів з метою пом'якшення соціальної нерівності, регулювання стартових можливостей та поліпшення добробуту населення різних вікових категорій, оптимізації соціально-демографічних передумов модернізації національної економіки [5—9];

б) компонент чи фактор оцінювання та підвищення продуктивності праці індивідів й трудових колективів, конкурентоспроможності, економічної безпеки та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання різних рівнів, регіонів і країн, що передбачає дослідження низки

чинників, серед яких — рівень життя населення, стан здоров'я, освіти та доквілля, розгалуженість інфраструктури, ефективність управління державними фінансами, рівень регуляторного впливу держави на життєдіяльність, політика на ринку праці, цінності управління й бізнесу, соціально-політичні чинники, в тому числі сформованість соціальних структур тощо [2; 10—12].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Розмаїття трактовок категорії якості життя потребує подальшого обґрунтування її змісту, параметрів дослідження і факторів-генераторів, у тому числі за їх домінуванням згідно з прийнятими основними градаціями рівня життя. Актуальним питанням залишається також вдосконалення методології комплексної оцінки якості життя, зокрема в частині рівня розвитку і результативності функціонування соціальної підсистеми суспільного відтворення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідження якості життя (як однієї з найважливіших характеристик людиноцентричності соціуму, спрямованості та спадковості пріоритетів суспільного розвитку загалом) — це оцінка сукупності соціально-економічних і нематеріальних результатів задоволення спектра потреб суб'єктів соціальних процесів — окремих індивідів, територіальних спільнот, статеві-вікових категорій і соціальних груп (а саме потреб фізіологічних, безпекових, пізнавальних, естетичних, у реалізації здібностей, колективно-соціальних приналежності й визнанні тощо), що, певним чином відповідаючи або дисонуючи з їх психофізіологічною, інтелектуальною і духовно-етичною природою та особливостями, визначають на певному конкретно-історичному етапі рівень і тривалість життя, параметри відтворення, розвитку та реалізації людського, творчого і професійного потенціалу, характеристики комфорту (в тому числі антропогенної, екологічної безпеки) та збалансованості основних компонентів середовища життєдіяльності (побутового, робочого, етнорелігійного, громадського), обсяги і структуру витрат, споживання, ро-

бочого і вільного часу, доступність благ (товарів і послуг) масового та індивідуалізованого попиту, рівень суспільної культури і моралі, свободу самореалізації та волевиявлення (в тому числі суб'єктивні уявлення щодо ступеня і місця реалізації життєвих стратегій — кар'єрних, шлюбно-сімейних, суспільної активності тощо).

Підходи до класифікації кількісних і якісних, об'єктивних та суб'єктивних параметрів соціальних процесів, що визначають обсяги і структуру доходів та споживання, рівень і характеристики соціального захисту (як похідну певних засад і механізмів перерозподілу валового продукту), побутовий і психологічний комфорт, безпечність середовища життєдіяльності, мотивації та рейтинг пріоритетів і форм активності в різних її сферах зумовлюються змістом потреб, які задовольняють індивіди, соціальні групи, цільові категорії, територіальні громади, а також їх ціннісними орієнтаціями і настановами (пізнавальними, економічними, політико-правовими, соціальними, моральними-етичними, релігійними, естетичними), що слугують критеріями оцінки та коригування стратегії і напрямів суспільного розвитку.

Найбільш узагальнено сукупність потреб суб'єктів соціуму доцільно поділяти на особисті (відображають необхідність у певному наборі та кількості матеріальних і нематеріальних благ, суспільно-економічних і природних умов, що забезпечують всебічний розвиток та ефективну життєдіяльність індивідів, функціональних і територіальних спільнот) та загальносуспільні (зумовлені необхідністю забезпечення базових умов функціонування і розвитку держави, її адміністративно-територіальних утворень та соціуму загалом, пов'язаних з організацією виробництва, оборони та підтримання правопорядку, різноманітних комунікацій, охорони довкілля, управління зазначеними й іншими сферами життєдіяльності). Серед особистих потреб (фізіологічних — потреб людини як біологічної істоти, а отже, щоденних та періодичних першого порядку; інтелектуальних та духовних — в освіті, здобутті та забезпеченні конкурентоспроможності професії і кваліфікації, творчій діяльності, духовно-релігійному самовираженні, естетизації та ергономізації довкілля; соціальних — в організації формальних і неформальних комунікацій та взаємодії індивідів, функціональних і територіальних спільнот у соціумі на засадах реалізації їх гарантованих прав і встановлених обов'язків, спілкування та забезпечення доступу до інформації, різноманітної громадської і суспільно-політичної діяльності тощо) розрізняють потреби суспільно необхідні (визнані об'єктивними і раціональними задля відтворення людського потенціалу та соціального капіталу в умовах досягнутого на конкретно-історичному етапі рівня розвитку суспільного виробництва) та приватні (індивідуалізовані з огляду на якнайширше забезпечення всебічного розвитку і самореалізації особистості).

Звідси індивідуальні та групові оцінки якості життя є сукупністю кількісних і вербальних вимірів співвідношення (або відповідності) між ієрархіями індивідуальних і групових цінностей та, з одного боку, параметрами реалізації відповідних ціннісних орієнтацій, тоді як з іншого — суспільними цінностями і ціннісними орієнтаціями, втіленими в системі соціальних (економічних, політичних, правових, моральних, естетичних, релігійних) норм функціонування зазначених суб'єктів як вимог, обов'язкових для виконання задля упорядкування життя соціуму, його ефективного функціонування, налагодження механізмів сталої необхідної взаємодії його членів. Зазначені соціальні норми, продуковані державою як суспільні інститутом та органами влади, зокрема, представлені конституціями, законами, державними галузевими і санітарними нормами й нормативами, інструкціями тощо.

Отже, полікомпонентна категорія якості життя поєднує широкий спектр кількісних і якісних параметрів, що, як результуючі характеристики, формуються у взаємодії та взаємовпливі з низкою факторів-генераторів.

Найважливішими кількісними параметрами якості життя, зокрема, є:

а) окремі компоненти та агрегована оцінка рівня життя. Серед складових рівня життя насамперед розрізняють: обсяг і структуру доходів та витрат населення; чинні стандарти і характеристики його соціального забезпечення та

захисту (в розрізі соціальних груп та цільових вразливих категорій), в тому числі в контексті споживання матеріальних і нематеріальних благ загальносуспільного та суспільно необхідного призначення; обсяг і структуру задоволення приватних та індивідуалізованих потреб населення; обсяг і структуру вільного часу. При цьому:

— грошова оцінка матеріальних і нематеріальних благ, що фактично споживаються пересічним домогосподарством цільової категорії впродовж певного періоду часу і відповідає певному рівню задоволення потреб, складає вартість життя;

— розрізняють мінімальний і раціональний споживчі бюджети (як відображення норм і нормативів споживання населенням матеріальних і нематеріальних благ (товарів, послуг), диференційованих за соціальними та статеві-віковими групами населення, природнокліматичними зонами, умовами і важкістю праці, місцем проживання тощо);

— система мінімальних соціальних гарантій як зобов'язань держави щодо забезпечення раціональних умов відтворення її людського потенціалу і соціального капіталу охоплює: мінімальні розміри оплати праці і трудової пенсії; право на отримання допомоги і виплат по соціальному страхуванню (у тому числі по безробіттю, хвороби, інвалідності, вагітності та пологах, догляду за малолітньою дитиною, малозабезпеченості тощо); мінімальний набір загальнодоступних та безоплатних послуг у сферах освіти, охорони здоров'я, культури;

— важливою характеристикою умов задоволення особистих першочергових (фізіологічних), інтелектуальних, духовних і соціальних потреб є бюджет часу населення (робочого, неробочого і вільного);

б) споживчий попит населення — загальний і платоспроможний (як форма прояву особистих потреб, що формується під впливом суспільних і групових уявлень щодо мінімальних та раціональних норм і нормативів споживання та забезпечення життєдіяльності, а також сукупності індивідуалізованих ціннісних орієнтацій);

в) умови життєдіяльності, узагальнено представлені компонентними та інтегрованими оцінками умов праці (санітарно-гігієнічних, психофізіологічних, естетичних, соціально-психологічних), побуту (у вимірах: житлової облаштованості; територіальної, часової та економічної доступності для населення інфраструктури матеріально-побутового і соціально-культурного призначення, що задовольняє суспільно необхідні й приватні потреби; підтримання стандартів природної і техногенної безпеки середовища життєдіяльності), дозвілля (наявності та доступності умов всебічного розвитку особистості, якнайповнішого задоволення її інтелектуальних, духовних, рекреаційних, громадянських потреб);

г) динаміка низки параметрів відтворення населення, що відображають: рівень його освіти та продуктивної зайнятості (як одного з важливих факторів професійної самореалізації та стимулів підвищення кваліфікації); стан здоров'я, ефективність суспільних інститутів у сфері уповільнення та запобігання депопуляції (зокрема, шляхом зниження материнської і дитячої смертності, поліпшення стану здоров'я населення передпрацездатного і працездатного віку, показників санітарно-епідеміологічної ситуації та відверненої смертності, продовження тривалості життя, в тому числі здорового, виживання хронічних і невиліковних важкохворих тощо), а також тіньовій трудовій міграції (на засадах: реалізації активних програм забезпечення продуктивної зайнятості через розвиток системи неперервної освіти та підвищення кваліфікації, стимулювання підприємницької активності населення, його самозайнятості, участі в громадських роботах; диверсифікації регіональних господарських комплексів і ринків праці, їх детінізації; підвищення інфраструктурної облаштованості систем розселення).

До якісних характеристик категорії якості життя прийнято відносити:

а) об'єктивні:
— конституційні та інші нормативно-правові гарантії дотримання прав людини і громадянина, соціального забезпечення і захисту населення;

— порівняння структур загального, раціонального, платоспроможного і незадоволеного попиту населення;

б) суб'єктивні:

— соціологічні дослідження ієрархії та ступеня реалізації спектра потреб індивідів, соціальних груп, цільових взаєвизних категорій і територіальних громад;

— оцінки територіальними громадами, соціальними групами, суспільством у цілому стану і процесів: реалізації та співвідношення державних гарантій соціального забезпечення і захисту та відповідних раціональних потреб; безпеки антропогенного середовища життєдіяльності; рівня тривожності та суспільної злагоди як характеристик усталення певних суспільних процесів та підтримки широким верствами обраних стратегій соціальної еволюції, трансформації, модернізації і т. п.;

— регіональні, національні та міжнародні рейтинги якості середовища життєдіяльності, людського розвитку, освіти (у вимірах оцінки якості відповідних послуг за характеристиками загальної та грамотності — природничої, гуманітарної, професійної, а також конкурентоспроможності закладів освіти), охорони здоров'я (зокрема, в контексті доступності та якості: реалізації індивідуальних методик лікування та ранньої профілактики захворюваності; паліативної допомоги) та інших подібних галузевих характеристик;

— рівень свободи слова і віросповідання, корумпованості суспільних інститутів (перш за все, владних, судових), поширення неформальних (кримінальних, релігійних) інститутів права і врегулювання суспільних проблем;

— дослідження співвідношення суб'єктивних очікувань та оцінок ступеня реалізації життєвих стратегій (кар'єрних, шлюбно-сімейних, суспільної активності тощо).

Перелік факторів-генераторів якості життя охоплює передусім:

а) структуру (в тому числі спеціалізації), фінансово-економічні показники функціонування та рівень конкурентоспроможності національної економіки і її регіональних підсистем на зовнішніх ринках;

б) обсяги і структуру доходів населення, в тому числі в розрізі форм його зайнятості (найманої, перебування на держслужбі, підприємницької, самозайнятості тощо), а також соціальних груп і цільових категорій;

в) суспільні засади організації життєдіяльності та споживання індивідів, функціональних і територіальних спільнот в аспектах:

— соціальних гарантій і стандартів соціального забезпечення та захисту (законодавчих, нормативних, методично-інструктивних), а також їх узгодженості з сукупністю суспільних ресурсів, призначених для задоволення відповідних потреб (зокрема із: структурою і рівнем наповненості соціальних статей видатків загальнодержавного, регіональних і місцевих бюджетів; обсягами, сталістю джерел фінансування та показниками дефіциту фондів пенсійного, спектра видів загальнообов'язкового страхування);

— організаційно-економічного механізму реалізації загальносуспільних, суспільно необхідних і приватних потреб населення, в тому числі урізноманітнення форм їх реалізації, ресурсного забезпечення профільної економічної діяльності з обслуговування повсякденного, періодичного, епізодичного попиту за її суспільною значущістю й нагальністю;

— регулювання та коригування кількісно-якісних характеристик товарів і послуг матеріально-побутового й соціально-культурного призначення, доступних для задоволення суспільно необхідних і приватних потреб, а також дотримання безпеки життєдіяльності та споживання, пов'язаної зі створенням відповідних суспільно-політичних, загальноекономічних, довкіллевих, конкретно-галузевих — техногенних, обслуговуючих — умов (серед чинників: галузеві стандарти, МТБ, кадровий потенціал, управлінські та громадські механізми контролю якості в усіх сферах життєдіяльності);

— рівня реалізації особливих раціональних потреб окремих статевих-вікових і соціальних категорій населення;

— механізмів регулювання та коригування параметрів зайнятості, умов та ефективності праці, в тому числі зважаючи на критерії поліпшення професійно-кваліфікаційних характеристик та конкурентоспроможності економічно активного населення, а також зниження обсягів тінювих міждержавних трудових міграцій;

— спрямованості на вдосконалення структури неробочого і вільного часу, зокрема в напрямках оптимізації побутового навантаження, транспортної доступності місць поживання і трудової діяльності, ведення інших форм суспільної активності;

— наявності можливостей, характеристик та національної специфіки реалізації громадянської активності;

г) рівень освіти та стан здоров'я (фізичного, психічного, морального) населення, його етнонаціональну і релігійно-конфесійну структуру в регіонах і системах розселення;

д) стан і безпечність природного та антропогенного середовища життєдіяльності;

е) суб'єктивні оцінки рівня і якості задоволення індивідуальних та групових матеріально-побутових і соціально-культурних потреб, а також раціональності спектра загальносуспільних, суспільно необхідних і приватних потреб у контексті індивідуального добробуту та підтримання суспільної злагоди;

є) розвиток особистісних і групових ієрархій потреб та мотивацій у різних сферах життєдіяльності на основі досягнутих рівня і структури споживання матеріальних і нематеріальних благ.

Звичай виділяють чотири рівня життя населення: достаток (використання благ, що забезпечують всебічний розвиток людини); нормальний рівень (раціональне споживання за науково обґрунтованими нормами, що забезпечують людину відновлення її фізичних та інтелектуальних сил); бідність (споживання благ на рівні збереження працездатності як нижчої межі відтворення робочої сили); злиденність (мінімально можливий за біологічними критеріями набір благ та послуг, споживання яких дозволяє лише підтримувати життєздатність людини) [13, с. 64].

Висвітлені параметри та чинники формування певних рівня і якості життя населення відрізняються за потужністю впливу щодо основних їх градацій, представлених:

а) достатком, що, зокрема, передбачає доступність і певний обсяг споживання благ, які забезпечують комфорт побуту, дозволяють і рекреації, наявність можливостей для всебічного розвитку та продовження тривалості активного життя людини, а відтак ґрунтується на розширеній пропозиції відповідних товарів і послуг у суспільно необхідному та індивідуалізованому сегментах, а також урізноманітненні організаційно-економічних форм їх виробництва і реалізації;

б) рівнем раціонального споживання, що ґрунтується на належному виконанні соціальних гарантій і стандартів життєзабезпечення, фізичного, інтелектуального та духовного розвитку індивідів і територіальних спільнот у поєднанні з дотриманням галузевих норм і нормативів виробництва та реалізації всього спектра матеріально-побутових й соціально-культурних товарів і послуг як фактору підвищення рівня задоволення індивідуалізованих потреб середньодоходних верств населення;

в) бідністю, що характеризується доступністю для споживання матеріальних і нематеріальних благ в обсягах, достатніх для збереження працездатності як нижчої межі відтворення робочої сили, відтак зумовлюючи залежність між характеристиками споживання, середовища життєдіяльності, стратегій забезпечення професійної конкурентоспроможності, структури вільного часу індивідів, соціальних груп і територіальних спільнот та виконанням державних зобов'язань у сферах:

— диверсифікації та підвищення конкурентоспроможності регіональних господарств;

— забезпечення продуктивної зайнятості;

— підвищення рівня оплати праці найманого персоналу та коригування її необґрунтованих відмінностей в ланок і видів економічної діяльності;

— вдосконалення територіальної організації і ресурсного потенціалу (матеріально-технічного, кадрового) підприємств, закладів, інженерних мереж соціального призначення, які виробляють відповідні загальносуспільні та суспільно необхідні блага, в тому числі в межах різнострокових програм і цільових заходів;

г) злиденністю, ознакою чого є споживання мінімально можливого з огляду на біологічні критерії набору благ, що дозволяють лише підтримувати життєз-

датність людини. Відтак поширеність та перспективи подолання цього явища, загрозливого в контексті підтримання сукупності характеристик національної безпеки, пов'язані з:

- оптимізацією мінімальних соціальних стандартів (оплати праці, пенсійного забезпечення, матеріальної допомоги вразливим верствам);
- підвищенням рівня освіти та її доступності для широких верств населення;
- диверсифікацією та забезпеченням позитивної динаміки сфери зайнятості;
- ефективністю виконання державних соціальних зобов'язань, фінансованих за захищеними статтями бюджетних видатків;
- реалізацією програм соціального захисту та цільових заходів удосконалення територіальної і часової доступності суспільно необхідного сегмента соціальної інфраструктури.

Важливе значення в розробці методик дослідження якості життя населення має:

- змістовність джерел інформації, представлених щорічною державною статистичною звітністю, даними переписів населення та різноманітних соціологічних обстежень умов, рівня і суб'єктивних оцінок параметрів життєдіяльності, споживання, свободи самовираження та психологічного комфорту;
- комплексний розгляд природи, структури, динаміки і темпів зміни відповідних показників, формування узагальнюючих (інтегрованих) показників та індексів якості життя;
- використання системи чинних соціальних стандартів (норм і нормативів) життєзабезпечення, національних і прийнятих у світовій практиці соціальних орієнтирів та індикаторів.

Розрізняють соціальні нормативи: рівневі, тобто такі, що відображають абсолютну чи відносну величину норми відповідно в натуральних показниках або відсотках (можливі варіанти цих нормативів — моментні, інтервальні, мінімальні, максимальні); прирости, представлені у вигляді співвідношення приростів двох показників.

Зважаючи на тривалість періоду, якого зазвичай потребують перехідні економіки і суспільства для досягнення соціальних стандартів (зокрема нормативів раціонального споживання), за мінімальні та оптимальні їх величини на певних етапах можуть прийматися кращі характеристики окремих напрямів соціального розвитку регіонів і населених пунктів, функціонування об'єктів соціального призначення — т. зв. соціальні орієнтири. Звідси під соціальним орієнтиром прийнято розуміти найбільш раціональну на сучасному етапі функціонування економіки величину розвитку суспільних процесів або явищ, що визначається виходячи з досягнутих передових показників.

Поряд із соціальними орієнтирами, можливо задіяти системи соціальних індикаторів, під якими розуміють певні граничні характеристики соціального розвитку, згруповані за цільовими зонами використання. Оскільки падіння величин цих індикаторів нижче їх встановлених граничних рівнів неминує створює більш-менш суттєві загрози безпеці країни та призводить до дестабілізації певних сфер життєдіяльності (включно до критичного загострення соціальної напруги), їм прийнято відводити роль критеріїв та обмежувачів, що застосовуються для визначення темпів, послідовності та спрямованості дій з підвищення ефективності функціонування економіки, реформування засад господарювання, розробки та реалізації загальнонаціональних і регіональних комплексних та галузевих програм.

Приведення та утримання соціальних індикаторів у межах їх гранично допустимих величин вже тривалий час (з 60-х рр. ХХ ст.) входить до завдань політики державного регулювання провідних країн світу. До найбільш вживаних у США та Канаді, наприклад, належать індикатори таких соціально-економічних підсистем, як: охорона здоров'я; контроль над застосуванням знань і навичок; індивідуальні права та обов'язки; соціальні права та національна ідентифікація; створення людськи довілля; виробництво та споживання кінцевого продукту і послуг; зайнятість тощо. Використовують також соціальні індикатори — вимірювачі якості життя, що відображають су-

б'єктивне (як характеристику якісного) сприйняття ситуації в підсистемах суспільства (серед них — індивідуальні та групові судження людей про стан здоров'я та ефективність медичного обслуговування, умови життя, рівень освіти, умови дозвілля та доступності закладів культури тощо). Показники охорони здоров'я, освіти і т. п., які засвідчують доступність або забезпеченість низкою послуг соціального призначення, включені до систем вимірювачів територіальних і міжрегіональних відмінностей. Система раннього попередження, в свою чергу, охоплює показники, що висвітлюють несприятливі тенденції соціально-економічного розвитку (рівні злочинності; захворюваності на соціально небезпечні хвороби — туберкульоз, наркоманії, алкоголізм, венеричні, СНІД; індекс розлучень та самогубств; чисельність учнів, вік яких перевищив шкільний; охоплення населення послугами психіатричних закладів та ін.) [14].

Проблематика соціальних індикаторів з середини 90-х рр. також активно розробляється в Росії, де до вимірювачів стабільності суспільно-економічного розвитку (в тому числі в регіональному розрізі) відносять: сумарний коефіцієнт народжуваності, очікувану тривалість життя, коефіцієнти старіння й природного скорочення населення; співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати, частку оплати праці в структурі особистих доходів, рівень безробіття, кількість населення з доходами нижче прожиткового мінімуму; відносне скорочення частки зайнятих у науці та науковому обслуговуванні; частку витрат на соціальні програми у ВВП; характеристики доступності системи охорони здоров'я, звичного і гарантованого стандартів освіти; частку жителів, які мешкають у зонах впливу природних катастроф та екологічного забруднення; розповсюдженість психічних патологій, рівень злочинності тощо [15, с. 79, 81—82].

Відбір кількісно-якісних параметрів й індикаторів соціальних процесів, значущих для дослідження наявних характеристик і перспектив підвищення якості життя населення, ґрунтується на трактовках гуманітарного (людського) розвитку, соціальної підсистеми суспільного відтворення, соціогуманітарного простору і потенціалу, соціального капіталу [15].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи сказане вище, доцільно наголосити, що:

— згідно з ключовими принципами економіки добробуту та соціально орієнтованої економіки, за якими нині розробляються і реалізуються найефективніші стратегії суспільно-економічного розвитку, підвищення рівня і якості життя населення є пріоритетним напрямом його усталення, провідним критерієм соціального прогресу та оцінки якості еволюції конкретної макросоціальної системи;

— визначення ступеня ефективності функціонування соціальної підсистеми суспільного відтворення вимагає поєднання показників використання ресурсного потенціалу з важливістю окремих видів послуг для індивідів, соціальних груп та суспільства в цілому. У зв'язку зі специфічним співвідношенням витрат живої та оречовленої праці, вирішення магістральної проблеми підвищення ефективності функціонування бюджетного сектора соціальної сфери, яка полягає в створенні гарантованого обсягу послуг необхідної структури в розрахунку на визначений суспільно доцільним обсяг витрат, у кінцевому рахунку залежить від: поліпшення методів управління та методик використання наявних фінансових ресурсів; модернізації організаційно-економічного механізму задоволення загальносуспільних та суспільно необхідних потреб завдяки впровадженню систем обов'язкового і добровільного корпоративного страхування, схем державно-приватного партнерства та активізації соціальних функцій бізнесу; вдосконалення якісних характеристик кадрового потенціалу ланок соціального призначення та організації його праці;

— найбільш інформативні міжрегіональні та міжнародні порівняння характеристик якості життя населення передбачають застосування системи показників, які характеризують, зокрема: забезпеченість населення необхідними матеріальними і нематеріальними благами певної якості,

досягнутий рівень їх споживання та ступінь задоволення загальносуспільних, суспільно необхідних і приватних потреб; рівень їх раціональності в контексті індивідуального добробуту та підтримання суспільної злагоди; умови життя, праці і зайнятості, побуту і дозвілля; стан здоров'я населення — фізичного, психічного, морального — та рівень його освіти; обсяги і структуру неробочого і вільного часу; наявність можливостей та рівень реалізації громадянської активності; стан і безпечність природного та антропогенного середовища життєдіяльності; рівень реалізації особливих раціональних потреб окремих статевих-вікових і соціальних категорій населення.

Література:

1. Божко В.П. Определение обобщенного показателя качества жизни на основе факторного анализа [Электронный ресурс] / В.П. Божко, И.Ю. Карацева, М.М. Магомедова // Экономика управления предприятиями машиностроительной отрасли: проблемы теории и практики. — 2012. — № 2 (18). — С. 103—113. — Режим доступа: <http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/EUPMG/2012/EUPMG212/Bozhko.pdf>
2. Качество жизни как системная доминанта повышения экономической безопасности региона [Электронный ресурс] / А.И. Татаркин, А.А. Куклин, Е.В. Васильева, Н.Л. Никулина // Вестник Тюменского государственного университета. — 2012. — № 11. — С. 38—49. — Режим доступа: <http://www.utmn.ru/docs/8207.pdf>
3. Спиридонов С.П. Институциональные индикаторы качества жизни [Электронный ресурс] / С.П. Спиридонов, Е.В. Нижегородов, Б.И. Герасимов. — Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО "Тамбовский государственный технический университет", 2010. — 136 с. — Режим доступа: <http://www.tstu.ru/education/elib/pdf/2010/nigegorodov-a.pdf>
4. Мандрыкина А.С. Узагальнення теоретичних підходів до визначення поняття "якість життя" [Электронный ресурс] / А.С. Мандрыкина. — Режим доступа: http://eprints.kname.edu.ua/21546/1/388-392_Mandrykina_AS.pdf
5. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків / за ред. Е.М. Лібанової. — К.: ІДСД НАН України, Держкомстат України, 2010. — 496 с.
6. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки / за ред. Е.М. Лібанової. — К.: ІДСД НАН України, 2012. — 320 с.
7. Тюрина Ю.Г. К вопросу о структуре и динамике доходов в системе оценки уровня жизни населения [Электронный ресурс] / Ю.Г. Тюрина // Вестник Оренбургского государственного университета. — 2012. — № 13 (149). — Режим доступа: http://vestnik.osu.ru/2012_13/66.pdf
8. Мельниченко О. Освіта як чинник підвищення добробуту суспільства [Электронный ресурс] / О.А. Мельниченко. — Режим доступа: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/3/09.pdf>
9. Попова Т.А. Рівень та якість життя населення України як показник дієвості соціальної державної політики [Электронный ресурс] / Т.А. Попова. — Режим доступа: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>
10. Шамрай А.В. Качество жизни и производительность труда: взаимосвязимые или параллельные категории [Электронный ресурс] / А.В. Шамрай // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. — 2011. — № 2 (5). — С. 117—122. — Режим доступа: http://vestnik.volbi.ru/files/15_v/vestnik_15-20.pdf
11. Захарченко С.В. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності регіонів: порівняльний аналіз [Электронный ресурс] / С.В. Захарченко. — Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_16.pdf
12. Мельниченко О.А. Інноваційно-інвестиційна модель розвитку національної економіки: соціально-економічні та державно-управлінські аспекти [Электронный ресурс] / О.А. Мельниченко. — Режим доступа: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/1/03.pdf>
13. Социальная статистика / под ред. И.И. Елисейевой. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 416 с.
14. Зайцев В.А. Социальная статистика в США и Канаде / В.А. Зайцев // США: экономика, политика, идеология. — 1986. — № 3. — С. 119—127.
15. Экономическая безопасность как объект регионального исследования / А. Татаркин, О. Романова, А. Кук-

лин, В. Яковлев // Вопросы экономики. — 1996. — № 6. — С. 78—89.

16. Богуш А.Г. Соціальний капітал і соціогуманітарний простір: методологія визначення, взаємозв'язки, вектори розвитку / А.Г. Богуш // Економіка та держава. — 2010. — № 4. — С. 15—20.

References:

1. Bozhko, V.P. Karaceva, I.Ju. and Magomedova, M.M. (2012), "The definition of the generalized indicator of quality of life based on factor analysis", *Ekonomika upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, [Online], vol. 2 (18), available at: <http://www.khai.edu/csp/nauchportal/Arhiv/EUPMG/2012/EUPMG212/Bozhko.pdf> (Accessed 11 Oct 2013).
2. Tatarkin, A.I. Kuklin, A.A. Vasil'eva, E.V. and Nikulina, N.L. (2012), "Quality of life as a system dominant enhance the economic security of the region", *Vestnik Tjumenskogo gosudarstvennogo universiteta*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.utmn.ru/docs/8207.pdf> (Accessed 11 Oct 2013).
3. Spiridonov, S.P. Nizhegorodov, E.V. and Gerasimov, B.I. (2010), *Institucional'nye indykatory kachestva zhizni [Institutional quality of life indicators]*, [Online], *Tambovskij gosudarstvennyj tehniceskij universitet, Tambov, Russia*, available at: <http://www.tstu.ru/education/elib/pdf/2010/nigegorodov-a.pdf> (Accessed 11 Oct 2013).
4. Mandrykina, A.S., "Summary of theoretical approaches to the definition of "quality of life", [Online], available at: http://eprints.kname.edu.ua/21546/1/388-392_Mandrykina_AS.pdf (Accessed 11 Oct 2013).
5. Libanova, E.M. ed. (2010), *Liudsk'ij rozvytok v Ukraini: minimizatsiia sotsial'nykh ryzykiv [Human Development in Ukraine: minimizing social risks]*, IDSD NAN Ukrainy, Derzhkomstat Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
6. Libanova, E.M. ed. (2012), *Liudsk'ij rozvytok v Ukraini: sotsial'ni ta demografichni chynnyky modernizatsii natsional'noi ekonomiky [Human Development in Ukraine: social and demographic factors modernization of the national economy]*, IDSD NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. Tjurina, Ju.G. (2012), "On the structure and dynamics of income in the assessment of the standard of living", *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*, [Online], vol. 13 (149), available at: http://vestnik.osu.ru/2012_13/66.pdf (Accessed 11 Oct 2013).
8. Mel'nychenko, O., "Education as a factor in improving the welfare of society", [Online], available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/3/09.pdf> (Accessed 11 Oct 2013).
9. Popova, T.L., "The level and quality of life of the population of Ukraine as an indicator of the effectiveness of social policy", [Online], available at: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf> (Accessed 11 Oct 2013).
10. Shamraj, L.V. (2011), "Quality of life and productivity: the interdependent or parallel category", *Biznes. Obrazovanie. Pravo. Vestnik Volgogradskogo instituta biznesa*, [Online], vol. 2 (5), available at: http://vestnik.volbi.ru/files/15_v/vestnik_15-20.pdf (Accessed 11 Oct 2013).
11. Zakharchenko, S.V., "Methodological approaches to the evaluation of regional competitiveness: a comparative analysis", [Online], available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_16.pdf (Accessed 11 Oct 2013).
12. Mel'nychenko, O.A., "Innovation and investment model of national economic development: socio-economic and public management aspects", [Online], available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/1/03.pdf> (Accessed 11 Oct 2013).
13. Eliseeva, I.I. ed. (1997), *Social'naja statistika [Social statistics]*, Finansy i statistika, Moscow, Russia.
14. Zajcev, V.A. (1986), "Social Statistics in the United States and Canada", *SShA: jekonomika, politika, ideologija*, vol. 3, pp. 119—127.
15. Tatarkin, A. Romanova, O. Kuklin, A. and V. Jakovlev (1996), "Economic security as an object of regional research", *Voprosy jekonomiki*, vol. 6, pp. 78—89.
16. Bohush, L.H. (2010), "Social Capital and Socio-humanitarian space: methodology of definition, relationships, vectors of development", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 15—20.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2013 р.